

ההווה מרתק אותי או: מוכרחים להתאהב

שיחה עם הסופר א.ב. יהושע לרגל
הופעת הרומאן החדש שלו, "מולכו"

מאת שמואל הופרט

השיחה עם א. ב. יהושע, כולי, נערכה בצריף העץ שלו, הניצב סמוך לדירתו, בכרמל המערבי בחיפה. צריף זעיר שעל קירותיו מרפי ספרים, ליטוגראפיות אחדות, תמונה של קארל מארכס ותמונה של אביו של בולי, יעקב יהושע, שפירסם ספרים רבים על ירושלים של ראשית המאה העשרים. שולחן הכתיבה מוצב ליד החלון הרחב, הפונה אל הוואדי, הגולש אל הים. הוואדי נזכר כמה פעמים ברומאן. בראשית שיחתנו ביקשתי את בולי לקרוא את קטע הסיום של הרומאן, שבו מסכם המספר את קורותיה של השנה "שלאחרי".

"המוניית הסיעה אותו הבייתה לקראת השעה שלוש וחצי והוא שילם והשאיר לנהג את העודף. בלי כל חפץ, קל כמי שירד לטייל להנאתו ברחוב ולא כמי שחזר מאירופה לפני כמה שעות, היה אומנם רצוף מעייפות, אבל האוויר, כך חש, נושא אותו. לרגע השתהה מלהיכנס לביתו. הוא נדבר עם ענת שתשאיר לו את המפתח בארון-החשמל, והוא תהה אם באמת זכרה או שיצטרך להעיר אותה. הוא הפסיע מעט הלך-ושוב ליד ביתו, חושב בעצם על עצמו. עוד מעט חלפה שנה, ואני הייתי סבור שזאת תהיה שנה של חירות גדולה, הרפתקאות ואולי גם שידוכים, והנה לא היה כלום. אפילו לא ידעתי פעם אחת אשה, כאילו גם אני נשארתי כיתה, וכל זה בגלל הפאסיביות העמוקה שלי, צריך להיות אקטיבי יותר ולא לחכות לשרכנים. הוא הירר עכשיו באהבה רבה באשתו, ולראשונה חש בכירור שהרהוריו אינם נאחזים בשום דבר ממשי, וחכתו נשלת שוב ושוב מן המים ריקה וקלה. האם אני כבר חופשי לגמרי, היררה בתמהון, בפחד קל, ומה אפשר יהיה לעשות בחירות הזאת. נכון, יש נשים אחרות, אמיתיות, אבל מוכרחים ממש להתאהב, אחרת אין לזה תכלית, הירר מולכו בצער, בדאגת-מה, מוכרחים ממש להתאהב.

• שמואל הופרט: במשך השנה שאתה מתאר, ואתה מדגיש את הזמן באמצעות ציון עונות השנה בראשי-הפרקים, עורך מולכו ארבעה מסעות. הוא נוסע לברלין, כדי לפגוש את היועצת

א.ב. יהושע, מולכו, הוצאת הספרים, 1987, 345 עמ'

ב רומאן השלישי שלו, "מולכו", משחזר א.ב. יהושע שנה כאובה בחיי גיבורו, שאשתו מתה ממחלת הסרטן. הרומאן נפתח בליל פטירתה (בשעת הגסיסה היא מאזינה לסימפוניה השלישית של מאהלר), ובהמשכו מתאר המספר את תגובותיו של מולכו, בני-משפחתו וידידיו, את הלוויה, את שובו לעבודתו כרואה-חשבון במשרד-הפנים, ואת נסיונותיו הכושלים לקשור קשר משמעותי עם נשים אחרות ולהשתחרר מאחיזתה של אשתו המתה. עלילת הרומאן מתרחשת ברובה בחיפה, אולם הנשים מביאות את מולכו גם לירושלים, לגליל, ולשני מסעות, לפריס ולברלין.

א.ב. יהושע ממקד את ראייתו בתמורות בחייו של מולכו ובמאבקיו, ומקדיש פחות מקום לטיפול בדמויות האחרות (שני בניו, בתו, אמו, חותנתו). הוא מעניק למולכו כמה סממנים אוטוביוגרפיים, שהרי הגיבור הוא ילד-ירושלים, בן למשפחה ממוצא ספרדי, ממש כמו א.ב. יהושע. מולכו גם מבטא מסר אידיאולוגי (שבחי המתניות וההתנגדות לקנאות החפזה וההחלטית) שהסופר נוטה להזדהות איתו.

"מולכו" הוא רומאן מרתק של סופר מנוסה ורגיש, השולט במלים ומכיר את החולשות האנושיות. הספר יהיה, קרוב לוודאי, לרב-מכר, כמו הרומאנים הקודמים של יהושע, "המאהב" ו"גירושים מאוחרים", ויזכה לתגובות ולפירושים שונים. השיחה, המובאת בזה, מתבססת על קריאה של עלי-ההגה של "מולכו", והיא בכנינת גנע ראשוני עם היצירה.*

* השיחה הוקלטה עבור המדור לספרות של "קול-ישראל", ושודרה בשבת, 31.1.87, בשעה 10.05 בבוקר, ברשת א', במסגרת התוכנית "מלים שמנסות לגעת". המדאיין הוא המנהל של המדור לספרות ב"קול ישראל".

א.ב. יהושע

"אני היום בן חמישים. אנחנו מכירים את המוות המתחיל לפקוד מכרים וידידים. אינני מתכוון למוות של ההורים. זה מוות של הדור הקודם. אני חושב על מותם של חברים, שהסרטן תפס אותם. והנה מתוך ההוויה הזאת, שהקיפה אותי בשנים האחרונות נולד הספר"

האחרונות, נולד הספר. היריהרתי מה קורה לאיש בן חמישים שאשתו היקרה מתה עליו. לאשתו של מולכו אין שם מפני שהיא מייצגת קבוצה גדולה יותר של נשים. תגיד... השם חסר לך?

- אני לא בטוח, אבל ברור לי שבמחצית הראשונה של הרומאן אתה ממעט להזכיר שמות, כך למשל, כמעט שאינך מציין את שמות ילדיו של מולכו, ואת שמה של החותנת, הייקית, שהיא דמות חשובה ברומאן. אתה מסתפק באפיון טיפולוגי וכותב: הסטודנט, הגימנזיסט, הקצינה והזקנה. בהמשך הרומאן אתה מזכיר יותר שמות. האם זה מכונן?
- בהתחלה רציתי לכוון את הקוד של ההתכוננות ברומאן. אם הייתי מזכיר שמות הייתי נדרש לכתוב מה קורה לבנים ולבת. להרחיב ולתת עוד המון אפיונות הקשורות בשאר בני המשפחה. ואני אמרתי: לא! אני רוצה לבחון רק את החוויה הפנימית של מולכו. לכן גם קראתי לרומאן בשמו. כיוונתי את אלומת האור רק אליו. כדי לא ליצור ציפיות שלא יתממשו. כלומר לכוון את הרדאר של הקורא לעבר המרכז של הספר. שלא יגיד: צריך היה לדבר גם על הילדים. גם הם

המשפטית של משרד הפנים — אלמנה, חובבת מוסיקה; הוא מבקר בעיירת העולים שבגליל ומתאהב שם בילדה קוצ'ינית; הוא מבלה בחברתה של יערה, אשתו של אורי, השכטריסט שחזר בתשובה, בירושלים, ומטייל איתה בגליל; והוא מלווה את נינה, הרוצה לחזור לרוסיה, במסעה לווינה ולברלין המערבית והמזרחית.

והנה כשאתה מסכם את אירועים האלה, בפסיקה האחרונה של הספר, אתה כותב שהגיבור חש איזו אכזבה. שבעצם לא אירע לו דבר, במשך השנה הזאת. יחד עם זאת הקורא מרגיש שלמולכו קרו דברים רבים.

• א. ב. יהושע: אני עוסק כמה שקורה לאדם לאחר שחיי הנישואים הארוכים שלו, שהיו מאוזנים על-פי דרכם, נגמדו. האשה מתה לאחר מחלה ממושכת, והבעל טיפל בה במסירות כמשך שנים. והנה אתה רואה כמה קשה לו לשקם את חייו. לכאורה הוא חופשי. יש לו אמצעים כספיים והוא במיטב שנותיו. העולם פתוח לפניו. אבל מסתבר שהעולם סגור.

• נינה, הרוסיה הגוצה, נמצאת איתו באותה מיטה בברלין ובכל זאת היא נעולה בפניו.

• הוא נעול בפניה. וזה קורה לו דווקא בגלל הרגישות שלו והיחס האמיתי שלו כלפי אשתו. הוא אוהב אותה, למרות שהוא נאבק איתה ומנסה להשתחרר ממנה. לכן אין פתרון קל ומהיר.

אני חושב שבעניין הזה קלעתי לאמת, במוכן הבנאלי שלה. אני מאמין שחוויה כזאת עוברת על הרבה אנשים, הסבורים שלאחר מות בני-יוגם מוזמנת להם חירות גדולה. אני כותב שמולכו כעצם נשאר כיתה. אבל הוא לא נשאר כיתה ממש, כי הוא "סיים" במשך שנה זאת את מות אשתו (מוטיב זה של "להישאר כיתה" חוזר ברומאן: גבי, בנו של מולכו, נשאר כיתה, וכך גם יערה. ש. ה.).

כאשר מולכו אומר: צריכים ממש להתאהב. הוא מתכוון לכך שהוא לא יכול לקחת סתם אשה ולקיים איתה יחסים מיניים שטחיים. שאם הוא רוצה לשקם את עצמו הוא חייב לחזור ולהתאהב, באותה עמקת שהוא אהב את אשתו. עם כל הפרובלמטיקה שהיתה ביחסיהם.

• מדוע בחרת בשם טעון כלי-כך?

• כאשר בחרתי לראשונה בשם מולכו לא ייחסתי חשיבות מרובה לקונטאציות ההיסטוריות. ידעתי שזה שם עברי, המתגלגל בעם מדורי דורות ומצוי מאוד במשפחות מסלוניקי. מצאת כספר הטלפונים המון אנשים ששםם מולכו.

לאחר מכן פתחתי את האנציקלופדיה וברדתי לעצמי מיהו אותו שלמה מולכו, שהיה מרוחקי-הקץ, במאה השש-עשרה, והועלה על המוקד. קראתי והחלטתי להשאיר את השם שעלה כי בצורה ספונטאנית. ואגב, מולכו, שהתגיייר, עשה פרובוקציה נוראה לנצרות ולכן הם שרפו אותו. לשריפה הזאת יש רמז במוטיב האש שברומאן.

• למה אינך מזכיר את שמה שלאשתו של מולכו?

• אני נותן את שם המשפחה שלה לשעבר, שטרקמן. אבל איני מזכיר את שמה הפרטי. למה? קשה לי להסביר. הנוכחות שלה ברומאן חזקה מאוד. מולכו כל הזמן נאבק איתה. עם רוחה. מבחינה זו הרומאן הוא מעין GHOST STORY. ודווקא מאחד שנוכחותה היא מעבר לקיום הביולוגי שלה לא נתתי לה שם.

אומר לך עוד משהו: אני היום בן חמישים, כמוך. ואנחנו מכירים את המוות המתחיל לפקוד מכרים וידידים. אינני מתכוון למוות של ההורים. זה מוות של הדור הקודם. אני חושב על מותם של חברים, שהסרטן תפס אותם. והנה מתוך ההוויה הזאת, שהקיפה אותי בשנים

עברו חריה טראומאטית! החוויה שלהם לא מעניינת אותי כרומאן הזה.

על ידי כך שנמנעתי מלהזכיר את שמותיהם הכרחתי את הקורא לכוון את הפוקוס שלו לעבר מולכו.

• העלילה ברוב היצירות האחרונות שלך מתרחשת בחיפה. ואתה, כידוע, יליד ירושלים. למה זנחת את ירושלים?

• כולם מזכירים לי שאני ירושלמי, כאילו שזה דבר שאי-אפשר להשתחרר ממנו. אילו הייתי עובר מבאר-שבע לחיפה אף אחד לא היה בא אלי בטענות. אני חי כבר עשרים שנה בחיפה, ואילו שנים משמעותיות, מבחינת הווי-חיים ומקום. אילו גרתי בתל-אביב, הייתי כותב על תל-אביב. אני קשור לסביבה שאני חי בה. יחד עם זאת אפשר לומר שאין יצירה שלי שירושלים אינה נזכרת בה, גם ב"מולכו". וכמובן במחזה "חפצים" וכרומאנים "המאהב" ו"גירושים מאחרים".

• מולכו הנזכר בירושלים, אומר שהיו לו בירושלים חוויות-ילדות לא-שמחות. האם הוא מדבר בשמך?

• במובן מסויים. הילדות שלי בירושלים לא הייתה עצובה במיוחד, אבל לא הייתה שמחה. ירושלים של אז הייתה עיר חמורה, עם הרבה מתחים. כשהיינו יורדים לתל-אביב, וראיתי את הים ואת האוטופוסים בני-הקומותיים, חשתי יותר שמח. זה משך אותי. ירושלים הייתה כבדה. זה גם קשור להווי הספרדי שבחוכו צמחתי. במשך השנים בניתי לי אידיאולוגיה אנטי-ירושלמית, ואולי עכשיו, כשאנשים מתחילים להבין אותה, אני יכול להרפות מן ה"אנטי" ולשאוב יותר מתוך העיר.

• ככלל ירושלים שלפני 1967 היא הרבה יותר סימפאטית לי מאשר ירושלים של היום. היום לא הייתי חוזר לירושלים.

• כשמולכו מגיע לירושלים, כדי לבקר את אמו, הוא מבטא יחס שלילי כלפי ההווי הספרדי-הירושלמי. זה נכון גם במחזה שלך "חפצים".

• כאן אני רוצה להפריד בין הגיבור שלי לכיני. מולכו עדיין לא עיכל את העבר שלו. לא הפך אותו לחלק אינטגרלי מן הזהות שלו. הספרדיות-הירושלמית עדיין מונחת אצלו במגירה.

היום אני מתעניין הרבה יותר בעבר הספרדי שלי. אתה זוכר את הקטע מתוך הרומאן שלי, "מר מאני" (פורסם בפוליטיקה 6-5 פברואר-מארס 1986, עמ' 15-2), שבו הרחקתי אל תחילת המאה. לא המשכתי בכתיבת הרומאן מפני שלא הרגשתי שאני כבר בשל לטפל בעבר הרחוק שלי. אם כי, כמו שאמרתי, יש לי היום משיכה למשפחה הקדומה שלי. אבל לא מדובר בחיפוש נוסטלגי של שורשים. אני מתעניין במרכיבים של הזהות הישראלית, שמתוכה יש לי מחויבות מסוימת.

• ככל העניין "הספרדי" הזה יש איזה אבסורד: איש לא דורש מבחור שהוריו באו מהונגריה שיהיה נאמן למורשת ההונגרית שלו. אבל לגבי אנשים שבאו מרקע מזרחי-ספרדי באים בתביעות. כביכול אתה, שכאת ממקום, שנחשב בעיני כמה אנשים לנמוך, צריך לשמור אמונים לשכבה החלשה. ויש כאן כעין דרישה: אתה באת מהם ולכן אתה חייב להישאר איתם.

• ב"מולכו" אתה מבטא הערצה לייקים.

• מולכו מלא הערצה לייקים, המיוצגים על-ידי משפחת אשתו. אבל הוא גם מחסל חשבונות איתם. הרומאן מסתיים בכך שכאופן סמלי הוא מחזיר את נינה, שהיא מעין תחליף של אשתו, בחזרה למקום שממנו באו הייקים: לברלין. כך שההערצה היא חלק מן האסטרטגיה, שהרי בסוף הוא אומר לנינה: את כל-כך ביקורתית כלפי

המציאות הישראלית, אם כן כואי ונחזיר אותך למקום שממנו באת. במובן זה גם מחלת הסרטן של אשתו מסמלת את המחלה של בני-אירופה בארץ. מולכו הוא בן המקום, במובן הכי טבעי. הוא מקבל את ישראל ללא כל תנאים.

• העלילה של "מולכו" מתרחשת בחלקה בפריס וכברלין. מה מושך אותך להפליג ביצירתך למחוזות אלו?

• אנחנו כולנו נוסעים לא-מעט לחוץ לארץ. והעולם החיצוני, של אירופה ושל אמריקה, נותן לנו זווית ראייה להבנת דברים ותהליכים שמתרחשים בארץ. אילו אינן בריחות. זאת שאיבת-חמצן כדי לתפקד טוב יותר במציאות הישראלית.

• בזמן שהתחלתי בכתיבת הרומאן עדיין לא הייתי כברלין. כיוון שאשתי לא רצתה לנסוע וגרמניה לא משכה אותי. גם איני יודע גרמנית. אבל אחרי שכתבתי את הפרק על ברלין המזרחית הסכמתי לנסוע לגרמניה כדי לראות את המקומות וכדי שאמנע מטעויות בסיסיות.

• אני אוהב לכתוב על מקומות שלא הייתי בהם. למשל, במלחמת יום כיפור הייתי ברמת הגולן, ולא בסיני. ובכל זאת כל הקטע של בריחתו של גבריאלי, ב"המאהב", מתרחש בסיני. אני חושב שכרגע שאתה כותב על מקום מוכר אתה מתחייב לכל-יך הרבה פרטים, עד שהדמיון שלך נדרש לפעול פחות. כשאתה לא נמצא במקום, ואתה בונה אותו בקונסטרוקציה דמיונית, אתה משיג איכויות נכונות יותר מאשר אילו הלוקאליות.

• מולכו מגיע לברלין כדי לראות אופרה, בחברתה של היועצת-המשפטית, המנסה לפתות אותו. אבל לאחר מכן מתברר שהוא בעצם נמשך לברלין כדי "להחזיר" אליה את אשתו המתה.

• אשתו של מולכו, בדומה לאשתך, סרבה לנסוע לגרמניה. אבל מולכו נוסע לשם. מה שמפחיע אותי הוא שבשעת הביקור בגרמניה, מלבד כמה הזכרות טרופות, ממעט מולכו להתמודד עם זכר השואה.

• הספר הזה אינו עוסק במישרין בכעייה הגרמנית. אני נותן באוניברסיטה קורס על הספרות בצל מלחמת העולם השנייה. ואני מחלק את היצירות לכאלה שנוגעות ישירות בטראומה, וליצירות שבהן עוסק הסופר בנושא אחר, אבל פתאום נפתח איזה צינור, איזה צוהר, וקיימת נגיעה בשואה. אני עוסק בתקופת השואה זה זמן רב מבחינה אידיאולוגית, אבל זאת הפעם הראשונה שחיברתי את עצמי, ביצירתי הספרותית, לנושא הזה. זה ניתן רק בצורה עקיפה, אבל זה משמעותי בשבילי.

• הייקים והגרמנים קשורים בחשתית המוסיקאלית, שהיא חשובה מאוד ב"מולכו".

• מולכו לא הביא את אהבת המוסיקה הקלאסית מבית הוריו. זאת אהבה שרכש, במשך השנים, בהשפעת אשתו הייקית. אבל, שים לב: עם כל אהבתו למוסיקה הקלאסית הוא בעצם משתחרר ממנה, כמו שהוא מנסה להשתחרר מאשתו. הוא מבקר פעמיים כברלין. בפעם הראשונה הוא הולך לצפות בשתי אופרות. ואילו בפעם השנייה הוא לא הולך לאופרה, והגרמנים בפנסיון תמהים מה קרה לו.

• הוא צופה באופרה אורפיאוס ואוירידיקה, של גלוק, שבה ממלאת אשה את התפקיד של אורפיאוס.

• באופרה של גלוק קול האלט, של אורפיאוס, הוא כמובן קול אשה. זה נתגלה לי כשלב מאוחר של הכתיבה, והתאים, באופן עמוק ליצירה.

• כמובן מסויים הכתיבה של "מולכו" הייתה שונה מכתובות אחרות שלי. אני כותב בדרך כלל באיטיות רבה. ואילו את הפרקים הראשונים

של הרומאן הזה כתבתי במהירות עצומה. כתיבה גסה, שבה זרקתי על הנייר לפעמים חלקי-משפטים ורעיונות לביצוע. כאילו שהדברים פורצו מתוכי. רק אחר-כך חזרתי ובניתי, מתוך הטקסט הזה, את הספר. כך הכנסתי את אורפיאוס ואוירידיקה, ורק אחר-כך ראיתי כמה זה התאים.

- הזכרת את האינטנסיביות של הכתיבה. היה איזה אירוע קונקרטי-חיצוני שדירבן אותך לכתוב את הרומאן?
- חברה קרובה של אשתי נפטרה ממחלת הסרטן, לאחר מאבק הירואי של הרבה שנים. היא היתה יקרה מאוד לאשתי, כך שרובה-ראיתי את כל שלבי המאבק. האשה הזאת חיה את מחלתה בצלילות רבה. היא לא שיקרה לעצמה. לא התייחסה למצב בדפיטיזם. וזה חילחל לנשמה, ועשה לי משהו.
- לא חששת לגעת במקרה קונקרטי, מבחינת תגובת-המשפחה, למשל?
- לא. אין שם שום דבר ביוגרפי, הקשור למשפחה. כל מה שמסופר ברומאן, מבחינת העלילה, מתרחש לאחר מותה. דמות הכעל שונה לחלוטין.
- ביצירה הבדיונית שלך אתה משתמש הרבה בחומרים מן המציאות הקרובה. איך אתה מסביר תופעה זאת?
- יש לזה יתרונות וחסרונות. אמרתי לך שהנחתי את "מר מאני" מפני שהרגשתי שקשה לי להתמודד עם מציאות כה רחוקה. חסרו לי שם הגירויים הקונקרטיים. אני חי את ההווה והוא מרתק אותי. אני יודע שהישראלים תמיד מקטרגים על ההווה שלנו. אני תמיד אומר שאם יסתכלו עלינו בעוד מאה שנה יראו אותנו כדור של ענקים. אנחנו עכשיו מתיכים את הזהות הישראלית עם הזכרונות והיסודות של העבר. קובעים נורמות. דפוסים. מבחינה זאת יראו אותנו כמו שהאמריקאים רואים את בני דורם של וושינגטון וג'פרסון. לכן ההווה מאוד מרתק. אין רגע משעמם. שמע... שחיתויות יש גם במקומות אחרים. אבל אצלנו קיימת הראשוניות של העשייה.
- עדיין קיימת בשבילך, כולו?

עמוד זה, החלק האחרון של ראיון עם א.ב. יהושע, שהופיע בגליון שבוע שעבר, הודפס בחלקו מחוק. לפי בקשת קוראים אנו מביאים עמוד זה שנית.

- כן. אני לא יכול לומר שהיא קיימת כמו לפני עשרים שנה, אבל היא עדיין מלווה אותי. לכן גם הכתיבה שלי נמשכת להווה. כאשר, כמובן, אסור להשתעבד ביצירה למישור הפוליטי והאידיאולוגי של הכאן והעכשיו. צריך לבנות דמויות אמינות. אמיתיות. שכלפיהן יש לסופר מחוייבות.
- יש לי הרגשה שמעבר לאירועים. למחלת האשה ומותה ולחוסר המעש של מולכו, קיימת משמעות נוספת. חברתית, פוליטית או קיומית. האם אתה מוכן לדבר עלי-כך?
- המסר האידיאולוגי של הספר הוא שצריכים להיות סבלניים וסובלניים יותר. שצריך לצאת מן העצבנות, המחפשת פתרונות מידיים וחר-משמעיים לקונפליקטים שלנו. אני מדבר על קוצר-הרוח הזה, שבו הייתי נתון מאז מלחמת ששת הימים. התחושה שצריך לגמור עניין. לחתוך. אם לא... תתחולל קטסטרופה. עכשיו אני מרגיש שצריך יותר סבלנות. שתהליכים לוקחים זמן. שצריך להילחם, אבל לא לצפות לתוצאות מיידיות.
- מבחינה זאת, ההססנות של מולכו מסמלת את היסוד השקט הזה. כאן ניצב גרעין זהותי, שעד עכשיו לא בלט ביצירות שלי. מולכו הוא מן הספרדים הישנים. מוותיקי-הישוב. הללו שאינם קשורים למה שקוראים: עדות המזרח, במובן הקלאסי של המלה. מדבר ברומאן אדם שהוא משכבה מתבוללת, אבל שיש לו קול משלו. קול סבלני. מעצבן באי-יכולתו לעשות מעשים, אבל קול חכם. מתון.
- מסתבר שבאותה שנה, שבה לא עשה מולכו דבר, הוא עשה הרבה. כך צריך לעשות דברים, כדי שהתוצאה תהיה טובה יותר.

"בדיקה לעומק של הסיפורת הישראלית בעשור האחרון עשויה להבהיר כי מה שמפריע ליורשי האתוס הציוני להסתגל לירושתם, עם כל בעיותיה, אינו אותו חלק ממנה שהם דוחים בהכרה שלמה (נאמנות עוורת ואלימה לעקרונות בחדל), אלא דווקא אותו חלק בו הם ממשיכים לדבוק באופן בלתי מודע – השאיפה להגיע לפתרון חד-משמעי של קונפליקטים. אין ספק שאין זה צרוף מקרים בלבד שספרות זו מפגינה מצד אחד חוסר סבילות בולט לסתירות, פוליטיות ופסיכולוגיות, ומצד שני – פיתוח מהוסס ובלתי עקיב של ז'אנר האוטוביוגרפיה הבדיונית. דרכי העיצוב הטיפוסיים לז'אנר זה – ההתבוננות פנימה ואחורה – עשויות היו להוות משקל נגד משמעותי להלקאה-העצמית החמורה והמענישה שהשתלטה על הסיפורת העכשווית.

התבוננות כזו תביא למסקנה כי מבחינה פסיכולוגית, הרעיון שאידיאולוגיה כלשהיא תבטיח פתרון אוטומטי לסכסוכים פנימיים הוא רעיון נאיבי מעיקרו. כך כשגיבורי סיפורת זו – ואתם יוצריה – ילמדו לחיות עם הקונפליקטים שלהם, תהפוך הנוירוזה הציונית, אותה כה היטיבו לעצב למרפא."

יעל פלדמן

ת"א, אביב 1985.

"Zionism On Trial in Contemporary Israeli Fiction", Herzl Year book, 1987.

מתוך מסת-מבוא שבדפוס,